

*С.В. Леонов, д-р екон. наук, проф., Я.О. Гусєв, здобувач,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

ЗАГАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ОПТИМАЛЬНОГО РІВНЯ КОНКУРЕНЦІЇ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Вирішення проблеми оцінки оптимального рівня концентрації активів у банківській системі визначено як пріоритетний напрямок досліджень Світового банку. У цьому контексті мова йде про вибір оптимального співвідношення між ідеальною конкуренцією та стійкістю банківської системи. З одного боку, головною умовою конкуренції є зростання кількості учасників ринку банківських послуг, а з іншого – наявність занадто великої кількості банків створює загрози для стійкості банківської системи, оскільки формує передумови для настання повноцінної банківської кризи.

Негативною стороною підвищення концентрації банківської системи, а відповідно – і рівня її стійкості, є збільшення процентної маржі. Це, у свою чергу, збільшує обсяги прибутку банків, але зменшує обсяги залучених коштів, що, відповідно, призводить до зниження ефективності банківської системи. Традиційно ефективність банківської системи вимірюють за допомогою відношення адміністративних витрат до робочих активів; величини активів, що припадають на одного працівника; величини процентного спреду між кредитними та депозитними ставками. Процентний спред частіш за все регулюється за рахунок:

1) впровадження відповідних технологій (наприклад, ризик-менеджменту), які призводять до скорочення витрат, пов'язаних з формуванням резервів під активні операції та функціонуванням банків як суб'єктів господарювання;

2) збільшення рівня конкуренції в банківській системі та на фінансовому ринку.

В умовах конкуренції банки вимушені обмежувати процентну маржу до мінімально можливого рівня. І навпаки, за ситуації, коли в економіці немає альтернативних, окрім банківських, джерел позикових коштів, а галузева конкуренція знаходиться на низькому рівні, банки мають конкурентні переваги щодо потенційних позичальників і вкладників, збільшують процентну маржу, тим самим збільшуючи власний прибуток, але скорочуючи обсяги залучених ресурсів, і відповідно, скорочують ресурсний потенціал банківської системи.

Саме тому необхідною складовою дослідження проблеми ефективності банківської системи є визначення оптимального (з точки зору впливу на економічне зростання) рівня конкуренції. Дійсно, характеристика конкурентного середовища на ринку банківських послуг, визначення параметрів цього середовища та аналіз його структури є визначальним при ефективному перерозподілі фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та заощаджень домогосподарств через банківську систему. Конкуренція в банківській системі впливає не лише на поведінку та умови діяльності кожного банку окремо, але й на вартість надання банківських послуг для юридичних та фізичних осіб.

Досліджуючи проблематику оптимального рівня банківської конкуренції, слід враховувати принаймні дві протилежні тенденції:

- з одного боку, при значній монополізації ринку банківських послуг, коли менше ніж на 20 % банків припадає більше ніж 80 % їх активів, ціноутворення на банківські продукти відбувається під впливом обмеженого кола економічних агентів цього ринку. Це призводить до акумулювання надприбутків з боку банків-монополістів за рахунок суб'єктів господарювання, які змушені користуватись послугами обмеженої групи банків за неекономічно обґрунтованими тарифами;
- з іншого боку, в умовах висококонкурентного банківського середовища підвищується ризик втрати стійкості банківської системи. Так, прагнення банків надати більшу, ніж конкуренти, кількість послуг призводить до використання неринкових методів встановлення ціни на банківські продукти, що знижує рентабельність банківського бізнесу або призводить до ви-

никнення так званих “фінансових пузирів”, які є передумовами виникнення фінансових криз (наприклад, іпотечної кризи в США). Крім того, значна кількість банків на ринку зменшує рівень стійкості, обумовлює виникнення проблеми невідповідності зобов’язань, взятих банками перед суб’єктами господарювання та домогосподарствами, власним коштам, які знаходяться в їх розпорядженні тощо. Все це підвищує ризик банківської системи в цілому.

Характеристика конкурентного середовища в банківській системі, формалізація його параметрів та аналіз структури, обґрунтування оптимального (з точки зору впливу на економічне зростання) рівня конкуренції є визначальними при оцінці ефективності трансформації заощаджень в інвестиції, а відповідно – і ефективності функціонування банківської системи. З метою прийняття НБУ обґрунтованих рішень щодо встановлення певних вимог до банків (зокрема – щодо мінімального рівня власного капіталу), які в кінцевому підсумку спрямовані на формування оптимальної кількості гравців на ринку банківських послуг, слід визначити оптимальні параметри конкуренції в банківській системі, формалізувати фактори впливу на рівень конкуренції та побудувати на даній основі відповідну економетричну модель.

Критичний аналіз моделей оцінки рівня конкуренції в банківській системі (Бреснахана, Барроса-Модесто, Монті-Кляйна, Івата, Бертрана, Лау, Спіллера-Фаваро, Панзара- Росса та ін.) довів доцільність використання як базової моделі Барроса-Модесто.

Обрання саме цієї моделі як базової пояснюється тим, що вона:

- 1) базується на аналізі попиту клієнтів на банківські послуги (з урахуванням взаємозамінності банків, які їх надають), причому попит враховується банками при встановленні ціни послуги;
- 2) дозволяє не тільки надати якісну характеристику рівня конкуренції в банківській системі, але й отримати кількісний індикатор;
- 3) враховує привабливість різних банків для клієнта шляхом оцінки їх специфічних характеристик;

4) враховує не тільки цінові, а й нецінові вигоди для споживача банківських послуг;

5) дозволяє окремо проаналізувати кредитний та депозитний напрямки діяльності банку;

6) враховує взаємозв'язок між відсотковими ставками банків-конкурентів;

7) передбачає, що певна фізична або юридична особа може бути одночасно клієнтом декількох банків;

8) передбачає, що корисність певної банківської послуги для окремого споживача коливається залежно від кількості банків, які їх надають;

9) дозволяє визначити рівень взаємозамінності банківських послуг для фізичних та юридичних осіб;

10) дозволяє врахувати доходи споживачів;

11) базується на використанні доступної та відкритої статистичної інформації, що дозволяє порівняти рівень конкуренції в банківських системах різних країн. В той же час, не дивлячись на її незаперечні переваги перед іншими моделями, вона має кілька суттєвих недоліків, в тому числі зорієнтованість переважно на оцінку рівня конкуренції за обсяги залучених депозитів.

З метою усунення цього недоліку пропонується розраховувати інтегральний показник рівня банківської конкуренції, який буде відображати середньозважений рівень конкуренції на депозитному та кредитному сегментах ринку банківських послуг. На основі проведення розрахунків ми дійшли висновку, що конкуренція на вітчизняному ринку банківських послуг та його окремих сегментах останніми роками мала зростаючий характер, оскільки інтегральний показник рівня конкуренції в банківській системі України в цілому наближався до нульового значення. Аналогічна тенденція прослідковувалась і на кредитному та депозитному сегментах ринку банківських послуг, що підтверджується тим фактом, що темп приросту рівня конкуренції становив приблизно 14 %. Крім того, зростання рівня конкуренції в банківській системі протягом аналізованого періоду мало поступальний характер і збільшу-

валось прогресивно з кожним роком.